

kompetenci v hospodářské oblasti. Vídeňská arbitráž, k níž došlo v listopadu 1938, však znamenala ztrátu přibližně jedné třetiny rozlohy nejkvalitnější orné půdy a téměř pětiny objemu průmyslové výroby v jižních oblastech připojených k Maďarsku. Zemědělství ztratilo podstatnou část osevních ploch kvalitnějších obilovin a technických plodin, sadů i živočišné produkce, zejména vepřového masa a tuků. Z průmyslových odvětví se na jihu Slovenska nacházela velká část potravinářského průmyslu a rudných dolů, těžby magnetitu, kožedělného a polygrafického průmyslu a asi třetina plynáren a elektráren. Síť peněžních ústavů se po vídeňské arbitráži snížila asi o 50 procentů bank a 240 subjektů lidového peněžnictví. Obdobně jako po roce 1918 byla opět vážně narušena železniční síť, struktura silničních tahů, stejně jako systém elektrického vedení a telekomunikačních spojů. Zásadně byly narušeny komunikace s Podkarpatskou Rusí. S novými kompetencemi, zejména ve sféře příjmů a výdajů státního rozpočtu, se dostavily i vážné problémy. Rozpočet autonomního Slovenska byl deficitní asi o jednu miliardu korun. Autonomní slovenská vláda se musela rozhodnout, zda se opře o hospodářskou pomoc vládních kruhů druhé republiky, či se obrátí na podstatně silnějšího partnera, nacistické Německo.⁵⁰²

3.4 Zápás první Československé republiky o přežití a jeho vyústění v Mnichově (březen–září 1938)

JINDŘICH DEJMEK

Novou etapu zápasu o střední Evropu, a tedy i existenci Československa jasně ohlásil Hitlerův projev z 20. února 1938, v němž poprvé veřejně deklaroval svoji intenci „ochraňovat“ deset milionů Němců, kteří v důsled-

502 *Slovenský priemysel*, rok 1938, s. 5–20; Ludovít HALLON. Zmeny orientácie hospodárskej politiky na Slovensku 1938–1939. In: V. BYSTRICKÝ – M. MIČELA – M. SCHVÁRC a kol. *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zmluky Česko-Slovenska*. Bratislava: Veda, 2010, s. 174–190.

ku mírových smluv zůstali mimo hranice Německé říše.⁵⁰³ Ihned si to uvědomila i pražská reprezentace, která sice – ústy ministerského předsedy Milana Hodži – jakékoliv vměšování do vnitřních záležitostí republiky jasně odmítla, současně ale rozvinula úsilí k výraznější stabilitě státu. Jednou z jejích složek bylo rozšíření stávající koalice o již předtím chystaný vstoup zastupce Národního sjednocení (i uvažovaný, ale zatím nerealizovaný vstoup slovenských Luďáků) do vlády.⁵⁰⁴ Další byla nyní urychlená příprava nových národnostních předloh a referorem, reagujících i na požadavky německého „aktivistického“ tábora z předcházejícího roku. Jejich cílem měla být výraznější decentralizace státu, proporcionálnější obsazování jeho úřadů z hlediska národnostního a završení v mnoha aspektech již reálně existující kulturní autonomie minorit.⁵⁰⁵ Pokračovala ale také, mimo jiné často viditelnými opevňovacími pracemi, příprava na případný válečný konflikt, třebaže většina klíčových československých politiků v čele s prezidentem v jeho bezprostřední nebezpečí zatím nevěřila. Konec nezávislosti sousedního Rakouska hned v polovině března však brzy naznačil aktuálnost existenciálního ohrožení i pro první republiku.

V Praze se díky diplomatickým informacím dozvěděli mnohé už o dramatickém průběhu schůzky rakouského kancléře Kurta Schuschniggova s Hitlerem 12. února 1938, jejímž důsledkem bylo první proniknutí nacistických zástupců do vídeňské exekutivy. Když pak Berlín reagoval na Schuschniggův pokus zachránit nezávislost alpské republiky vypsaním plebiscitu nejprve ultimátem, vedoucím k odstoupení obsavadní konzervativně autoritativní vlády,⁵⁰⁶ a následným vojenským obsazením země (12.–13. března 1938), znamenalo to nejen první přímou anexi dosud me-

503 *Srov. Zahranitní politika*, 1938, s. 61–64; k tomu DČZP, sv. A XX/1.

504 Nejlepším zrcadlem tohoto rozšíření jsou vzpomínky ministra za Národní sjednocení Františka JEŽKA. *Mnichovská krize*. Memoárové poznámky na okraj tragických dnů a hanby. Praha: MÚA AV ČR, 2016.

505 Viz sumárně Jan KUKLIK – Jan NĚMEČEK – Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova*. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo. Praha: Auditorium, 2012; též Andrej TOTH – Lukáš NOVOTNÝ – Michal STEHLÍK. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938*. Praha: FF UK, 2012, kap. III.10 a následující.

506 Schuschnigg byl pod hrozbou nacistického pádu přinucen ještě 11. března 1938 k odstoupení, v úřadu kancléře ho vystřídal nacistá Seyss-Inquart, který pak sva účelem obnovení pořádku“ pozval do alpské země německé divize.

zinárodně uznávaného evropského státu, ale také podstatnou proměnu v geopolitickém postavení sousedního Československa.⁵⁰⁷ Pražská vláda, již se ostatně dostalo od nacistických představitelů ujištění o specifickosti rakouské „otázky“, musela ovšem vzhledem k evidentní pasivitě obou velkých západních demokracií zaujmout k tzv. anšlusu zdrženlivé stanovisko.⁵⁰⁸ Situaci Československa ale anexe jeho souseda ovlivnila v mnoha rovínách. Bezprostředně pochopitelně zkomplikovala ještě výraznější jeho obranné možnosti. Potenciální protivník nyní doslova obchvacoval celé české země od Ostravy po Bratislavu, přičemž jejich jižní hranice byla dosud k obraně připravována jen výstavbou lehkých opevnění.⁵⁰⁹ Vnitropoliticky anšlus výrazně povzbudil již předtím patrné tendence většiny českých Němců k podobnému začlenění do zjevně „úspěšné“ Říše, což se mimo jiné projevilo pohybů deset dnů po anšlusu rozpadem aktivističského tábora, jehož podstatné složky prostě vpluly do Henleinovy SDP.⁵¹⁰ Zahraničněpoliticky pak prakticky bezproblémové „zmizení“ Rakouska svými důsledky nejen ještě výrazněji zproblematizovalo postavení Československa v Podunají (mimo jiné povzbuzením orientace Maďarska na Berlín a dalším oslabením Malé dohody), ale především posílilo tendence politiky appeasementu nyní již obou západních velmocí.

I když nepřímo anšlus ovlivnil i další složky československé politiky; nejfatálnější byl jeho dopad na náklady sudetských Němců a jejich rychlé následující taktika absolutní politickou homogenizaci v nacistující se Sudetoněmecké straně. Německá agrární strana, Bund der Landwirte, splynula s SDP už 23. března a do Henleinova tábora vplula i podstatná část dalších občanských stran. To vedlo – mimo jiné – k rychlé demisi dvou ze tří

507 K anšlusu viz nejkompaktněji: Gerald STOURZH – Brigitte ZAAR (hrsg.) *Österreich, Deutschland und die Mächte*. Internationale und österreichische Aspekte des Anschlusses vom März 1938. Wien, 1990.

508 AMZV TO 1938, č. 177–200; též DČZP A XX/1, dok. č. 96. Krotfův cirkulář z 12. března 1938.

509 Anšlus navíc zproblematizoval i další faktory obranných příprav Československa na jeho potenciální válku, např. předtím zahájenou výstavbu části zbrojovky a leteckých továren na Moravě a západním Slovensku, neboť i tyto (částečně navíc jen rozestavené) podniky (Dubnica n. Váhom; Kunovice ad.) se nyní ocitly v přímém ohrožení.

510 K tomu Detlef BRANDES. *Sudetiští Němci v krizovém roce 1938*. Praha: Argo, 2012.

německých členů Hodžovy koalice, Franze Spiny a Erwina Zajicka. Jen o pár dnů později byl k odstoupení (i pro svůj židovský původ) přinucen i poslední německý ministr vlády Ludwig Czech, i když byla demise přijata až v dubnu a němečtí socialisté také jako jediná aktivističká strana do řad SDP nevstoupili.⁵¹¹ Henlein, dirigující stále masovější stranu, jež nyní reprezentovala zhruba desetina českých Němců (potvrdily to koneckoně o pár týdnů později i výsledky obecních voleb), se pak v další taktice poháhal – nyní již definitivně – podřídit zájmům nacistické zahraniční po-

Konrad Henlein,
vůdce většiny
sudetských Němců
od r. 1934

litiky. Když se ještě koncem března t. r. sešel (v doprovodu partajního rádika Karla Hermannu Franka) v Berlíně s Hitlerem a novým ministrem zahraničí Joachimem Ribbentropem, přijal jejich pokyn, aby „žádali tolik, aby nemohli být uspokojeni“.⁵¹² Z této perspektivy je pak třeba posuzovat

511 Czech byl přitom vzápětí přinucen odstoupit i z vedení německé sociální demokracie, kde ho nahradil nacionalističtější orientovaný Wenzel Jaksch, stojící ovšem v té době ještě na platformě československé demokracie (viz k tomu i jeho reflexe: W. JAKSCH. *Cesta Evropy do Postupimi. Vlna a osud v podunajském prostoru*. Praha: ISE, 2000).

512 Documents on German Foreign Policy, ser. D, (dále jen DGFP – D), vol. II, dok. č. 89; k tomu např. J. W. BRÜGEL. *Češi a Němci*, s. 457–459.

i celý následující průběh snah pražské vlády a prezidenta o uspokojení stále narůstajících sudetoněmeckých požadavků v následujícím téměř půlroce, třebaže ještě v květnu téhož roku se Henlein při své poslední návštěvě Londýna – a s úspěchem – stále prezentoval jako lídr vůči státu loajální opozice.

Hodžova vláda zatím již v průběhu dubna konkretizovala podstatné rysy chystaného národnostního statutu, jímž, dodejme, ministerský předseda zamýšlel uspokojit nejen požadavky českých Němců, ale také ambice slovenských autonomistů.⁵¹³ Statut měl potvrdit a v řadě oblastí rozšířit dosavadní (již beztak ve své době značně liberální) menšinové zákonodárství a měl být doplněn předlohami dalšími, mj. zákonem zabraňujícím denacionalizaci. Předpokládal novelizaci jazykového zákona, podstatně rozšíření podílu menšin (a samozřejmě i Slováků) ve státní službě, jejich aktivní participaci při tvorbě státního rozpočtu, atd. Rozšířením pravomocí školních rad (a jejich případné rozdělení na národnostní sekce) a dalších nižších zastupitelských orgánů se pak předpokládalo dobudování samosprávy s některými faktickými znaky reálné autonomie.⁵¹⁴ Podobné projekty, řešící reálné nedostatky současného stavu, ale nemohly lídry Sudetoněmecké strany, fakticky vedené nacistickou ideologií, ani radikalizující se část lidíků uspokojit, jak to ostatně naznačovaly i jejich další kroky.

Sjezd SdP 24. dubna v Karlových Varech (odehrávající se shodou okolností pouhě tři dny po Hitlerově podpisu první verze vojenské směrnice *Fall Grün* na zničení Československa) vyzněl jako totální negace dosavadní aktivistické alternativy česko-německé politiky. Některé z požadavků tzv. Karlovarského programu cílily rovněž k řešení praktických, administrativních a ekonomických problémů. Nyní už veřejně deklarovaným leitmotivem henleinovců se však stal požadavek totálně nové orientace „české“ politiky, která prý již od XIX. století usilovala jen o vytváření pro-

513 K tomu např. Robert KVAČEK, *Jednání o československý národní statut v roce 1938. AUC, Phil-Hist.* 1977, č. 1, s. 105–143; ke slovenským aspektům Valeriana BYSTRICKÝ, *Národnostný statut a státoprávné programy na Slovensku roku 1938. In: Od autonomie k vzniku Slovenského štátu.* Bratislava: Prodama, 2008, s. 84 an.; Andrej TOTĤ – Lukáš NOVOTNÝ – Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938*, s. 400 an.; Jan KUKLIK – Jan NĚMČEK, *Od národního státu ke státu národnostní? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938.* Praha: Karolinum, 2013.

514 Srov. např. sumarizování projevu v instrukci pro čs. legace v západní Evropě z 11. dubna 1938, DČZP A XXI/1, dok. č. 199.

tiněmeckých hrází. Program tak žádal nejen plně zrovnoprávnění Němců

a Čechů v republice, ale výslovné uznání „sudetoněmecké národní skupiny“ za právní osobu, jež měla usnadnit její „ochranu“. Vedení SdP také požadovalo ochranu Němců žijících mimo tzv. německé národní území a odstranění „bezpráví“ spáchaného pražskými vládami na Němcích po 1. 1918. Především ale zastrněn cílilo k výstavbě faktického sudetoněmeckého protostátu na tomto „uzavřeném“ německém „národním“ území. Na něm pak měla vládnout nejen německá samospráva včetně exekutivních složek, ale měl tu být legalizován „německý světový názor“ (Weltanschauung), tedy vyznačování nacismu a jeho aplikace.⁵¹⁵ Z pohledu pražské vlády, připravující zmiňované vlastní koncese menšinám, jisté nebylo divu, že program jako celek (a zvláště ty z jeho bodů, které zjevně směřovaly k přípravě organizovaného odtržení rozsáhlých oblastí od republiky) odmítla. Její zastupci byli ale ochotni přijmout za bázi chystaných jednání nejen národnostní statut, ale i některé požadavky programu SdP. Na důkaz vstřícného přístupu pak v květnu vláda legalizovala i existenci henleinovské Freiwilliger Schutzdienst, i když si státní orgány byly vědomy její paralely s nacistickými bojůvkami v sousední Říši.⁵¹⁶

Jedním z podstatných důvodů opatrného postoje pražských vládních kruhů vůči přílivu henleinovských požadavků (a německých aspirací vůbec) byl v té době už zřetelný tlak obou západních velmocí na co možná maximální uspokojení sudetoněmecké menšiny, který v oficiální rovině poprvé demonstroval diplomatický zaktrok britského a francouzského vyslance 7. května 1938.⁵¹⁷ Nutno připomenout, že zvláště v zahraniční politice britské vlády v čele s Nevilleem Chamberlainem se již v předcházejících měsících definitivně prosadil kurz tzv. aktivního appeasementu, směřujícího obecně k *détente* s Německem odstraněním at již reálných, či domnělých pochyb-

515 K tomuto programu viz např. Václav KURAL, *Konflikt misie společenství? Češi a Němci v československém státě. (1918–1938).* Praha: ÚMÚ, 1993; též J. W. BRÜGEL, *Češi a Němci*, s. 543–545; rozbor z české strany z pera prezidenta viz v (jím koncipovaném) cirkuláři pro čs. zastupitelské úřady v DČZP A XXI/1, dok. č. 235.

516 Fr. JEŽEK, *Mnichovská krize...*, s. 147–148.

517 Documents on British Foreign Policy (dále DBFP), ser. III, vol. 1, dok. č. 188 a 192; též DČZP A XXI/1, dok. č. 261; K. KROFTA, *Z dob naší první republiky*, s. 279 an.

ní versailleské struktury.⁵¹⁸ Londýn byl ostatně k tomuto kurzu veden i řadou dlouhodobých faktorů, mj. vlastní obtížnou geopolitickou situací celého impéria, vědomím nedostatečně militarizní připravenosti a v neposlední řadě přesvědčením (jež bylo brzy opakovaně artikulováno i československým politikům a diplomatům), že ani v případě válečného konfliktu by republika nemohla být obnovena ve stávající podobě. Pro Československo pak bylo neméně fatální faktické podřízení se tomuto kurzu i ze strany „jeho“ spojenecké Francie, kde se jistým mezinkem stal nástup nové vlády Edouarda Daladier a v dubnu r. 1938.⁵¹⁹ Ve francouzské pravicové publicistice byla ostatně již nedlouho předtím zpochybňována i samotná validita aliance s Československem. Na britsko-francouzské schůzce šéfi vlád koncem dubna se pak Daladier (také díky postojům svého ministra zahraničí Georgese Bonneta) rychle přizpůsobil britskému pohledu, přičemž prvním výsledkem byla již zmínovaná demarše ze 7. května. Měl to být ale jen první z mnoha podobných nátlakových kroků, které o necelých pět měsíců později vyústily do Mnichova.

Ve druhé polovině května se situace Československa poprvé zdramatizovala i mezinárodně. Zatímco v části pohraničí se v souvislosti s nadcházejícími obecními volbami stupňovalo napětí, do Prahy doletěly informace, podle nichž mohl Hitler využít případných kolizí Němců se státními orgány k pokusu o zopakování převrácivého anšlusu.⁵²⁰ Šéf nacistické diplomacie Joachim von Ribbentrop ostatně takovou možnost předestřel i britskému velvyslanci Henderssonovi v Berlíně. Čs. zpravodajská služba navíc získala informace o přesunech německých divízi v některých oblastech přilehlých k Československu, jež přinejmenším částečně potvrdzovala i pozorování

diplomatů. V této situaci se pražská vláda na naléhání generality rozhodla diplomaticky povolat do zbraně jeden ročník záloh a část dalších specialistů, 20. května povolat do zbraně jeden ročník záloh a část dalších specialistů, čímž početní stavu armády vzrostly na zhruba 370 tisíc mužů. To umožnilo mimo jiné poprvé obsadit – většinou ještě rozestavěná – pohraniční opevnění (menší pevnůstky totiž neměly stále osádky) a připravit se k případnému odražení prvního útoku.⁵²¹ Vojevodská opatření pak přispěla i ke zklidnění situace v pohraničí, jakkoliv následující výsledky komunálních voleb nevyzněly v těchto oblastech ani pro republiku, ani pro demokracii příznivě. Zhruba 90% německých voličů totiž optovalo pro Henleinův tábor, zatímco na platformě státu z celého sudetoněmeckého spektra setrval vlastně jen zbytek socialistů a komunistů. Ve svých důsledcích pak tato tzv. vládní krize neprospěla ani zahraničněpolitické pověsti Československa, i když bezprostředně byla často interpretována jako triumf.

O reálných příčinách této epizody se historikové ani dnes neshodují a část z nich se ji pokouší interpretovat spíše jako rezultat úspěšné hry zpravodajských služeb.⁵²² V každém případě však nelze pochybovat, že Beněš a vláda i posílená armáda byli odhodláni případný náhlý útok odrazit. Hitler sice podepsal finální verzi směrnice *Grün*, v níž vyjádřil své „nezměnitelné rozhodnutí“ zničit Československo na podzim téhož roku vojenskou akcí, až 30. května (což část autorů dává do souvislosti právě s jeho reakcí na československou mobilizaci), možnost eventuality improvizovaného zásahu vybraných jednotek wehrmachtu v českém pohraničí v případě tamních bouří ale zcela vyloučit nelze.⁵²³ Před opatrně zakročujícími berlínskými vyslanci Británie a Francie nicméně neměči představitelé jakékoli přesuny

521 K vojenským aspektům viz podrobně František NESVADBA, (red.) *Vojevodské dějiny Československa*, III. díl. (1918–1939). Praha: Naše vojsko, 1987, s. 486–487; nověji Pavel SRÁMEK. *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1832–1939*. Praha: Mladá fronta, 2009, s. 82–83.

522 Srov. různé interpretace např. u J. A. S. KOKOŠKOVYCH, *Spor o agenta A 54*. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 82 an.; teorii, podle níž krizi vyprovokoval SSSR, zase přináší Igor LUKČIŠ, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*. Praha: Prostor, 1999, s. 152–168.

523 Srov. *Československo a norimberský proces*. Praha: Ministerstvo informací, 1946, s. 256–258; na předcházející zjišťování možností improvizovaného zásahu vybraných divízi upozornil poprvé W. WALLACE. *The Making of the Crisis of 1938*. SEER. 1963, 41. no. 97, s. 368–390.

518 K tomu např. R. A. C. PARKER. *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London, 1993; též – se zaměřením na československo-britskou relaci – J. DEJMEK. *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha: Kariolinn, 2004.

519 Vedle dalších viz např. J. B. DUROSELLE. *Politique étrangère de la France. La décadance 1932–1939*. Paris, 1980.

520 Srov. k celé krizi např. H. B. BRADDICK. *Germany, Czechoslovakia and the Grand Alliance in the May Crisis*. Denver, 1969; Gerard WENIBERG. *The Foreign Policy of Hitler's Germany. II. Starting World War II*. Chicago–London, 1981, s. 367 an.; Robert KYAČEK. *Obříznuté spojení. Politiko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937–1938*. I. Praha: ÚK, 1989, s. 149–154; poslední resumé J. DEJMEK, *Edvard Beneš...*, sv. II, s. 114–120.

Pro další osudy československého státu (a samozřejmě i rozhodování jeho lidry) byla ale ještě závažnější informace z francouzských vládních kruhů, vzkázaná do Prahy novým šéfem Quai d'Orsay Georgesem Bonnetem. Podle ní Francie nebyla ochotna „kvlít Sudetům“ jít do války, ale svými prozatím zdánlivě pevnými postoji chtěla vytvořit pro Prahu alespoň jistý prostor pro dohodu s Němci.⁵²⁹ Benešovi tato informace svým způsobem usnadnila akceptování britského „prostředníka“, za něhož byl vybrán (ve středoevropských otázkách se ovšem jen minimálně orientující) někdejší liberální ministr obchodu Walter Runciman. Československý prezident si totiž sliboval, že akceptují-li v Praze jeho doporučení, vzroste tím potenciální britský závek vůči Československu. Jak dnes ale víme z britské dokumentace, opak byl pravdou. Beneš se měl o tom ostatně brzy po Runcimanově přjezdu počátkem srpna rychle přesvědčit.⁵³⁰

Prezident, který během srpna postupně převzal roli hlavního českého vyjednavče s SDP, chtěl další jednání rozvíjet na základě zdokonaleného národnostního statutu a „praktické“ části henleinovských požadavků. Předsádcí SDP v čele s poslanci Ernstem Kundtem a Wilhelmem Sebekowským ale trvali na zásadách Karlovarského programu (Henlein už 22. 8. před čtením Runcimanovy mise utrousil, že alternativou je jediné začlenění Sudet do Říše) a z něj vycházely také jejich precizované požadavky. Jejich podstatou byl plán vytvoření tří tzv. německých žup v pohraničí, jež měly být zřeveny většíny dosavadních státních orgánů, především policie. K nim pak přístupovaly žádosti další, týkající se ideologie, hospodářství atd. Beneš, jednající pod stálým tlakem Britů, na jejich základě ještě před koncem měsíce vypracoval tzv. třetí plán, který rámcově vycházel vsříc i požadavkům ohledně žup v podobě anticipanovaných nových samosprávných celků a především chtěl řešit řadu konkrétních praktických záležitostí. Předjímal např. „pozitivní diskriminaci“ pro přijímání německých úředníků, rozsáhlou půjčku pro pohraniční kraje, úplnou jazykovou rovnoprávnost atd.⁵³¹

⁵²⁹ Detailně viz R. KVAČEK, *Obtížné spojení. Politicko-diplomatické vzťahy...*, s. 203–205.

⁵³⁰ O misi srov. detailně R. KVAČEK, *Osiudná mise: nověji P. VYSNÝ. The Runciman Mission to Czechoslovakia...* Benešovy vlastní postoj zrcadlí jeho *Mnichovské dny. Paměti*. Praha: Svoboda, 1968, s. 146 an.; řadu dalších údajů obsahují např. memoáry Františka JEZKA, *Mnichovské krize. Memotové poznámky...*, s. 186 an.

⁵³¹ Srov. detailně E. BENEŠ, *Mnichovské dny...*, s. 179–181 ad.

Ani tyto nabídky, jdoucí na hranici zachování integrity státu, však neuspokojily pochopitelně ani henleinovce, ani Runcimana. Rozhovory či spíše Berlinem režirovaná fraška tedy pokračovaly. Zatímco pražským vládním kruhům nechyběly informace o německých přípravách k úderu, který byl oprávněně očekáván už koncem září, Chamberlainova vláda ještě před koncem srpna rozhodla, že pro Československo berlínem připadá do války nepůjde a v případě krize bude realizován plán Z, tj. přímé rozhovory premiéra s Hitlerem. Na Čechy pak měl být vyvíjen –

Generál
Ludvík Krejčí,
generalissimus
československé
armády
v září 1938

a to i prostřednictvím Francouzů, nyní už zcela podřízených britskému vedení – další nátlak a v krajním případě měl řešení sudetoněmecké otázky navrhnout Runciman osobně.⁵³² Počátkem září pak předložili henleinovští vyjednavči své další požadavky, jež sice pozitivně reagovaly na předcházející „konkrétní“ prezidentovy náměty, trvaly ale na vytvoření autonomních teritoriálních celků.

Beneš, který se teď snažil západní politické veřejnosti dokázat neuspoko-

⁵³² Srov. detailně R. A. C. PARKER, *Chamberlain and Appeasement*, s. 154–155; J. DEJMEK, *Nemaphné naděje...*, s. 399–400.

jitelnost českých „pangermanů“ (jak je oprávněně nazýval), na jejich základě vypracoval nový, tzv. čtvrtý plán, který pak 5. září prosadil – přes odpor části českých ministrů – v politickém kabinetě. Ten antcipoval vznik dalekosáhlé samosprávných žup, jejichž sloučením mohl konečkonců vzniknout autonomní *Sudetenland* – tedy to, o co čeští Němci usilovali v podobě tzv. Deutschböhmenn již od poslední čtvrtiny XIX. století. Současně předjímal zavedení národnostní proporcionality ve skladbě státního úřednictva, při vytváření rozpočtu pro řadu resortů od školství po zdravotnictví a sociální péči atd.⁵⁵³ Z identické filozofie pak o tři dny později vycházely i prezidentský návrhy větší autonomistickému bloku slovenskému, který měl jimi být získán k podpoře vládní politiky pro případ zásadní krize.⁵⁵⁴

Návrh čtvrtého plánu byl v zásadě pozitivně oceněn Runcimanem (pro jeho uvažování bylo přznačné, že absenci legalizace nacistického *Weltanschauung* měl suplovat liberální právní řád státu) a také většinou lidrů SDP. I nacističtí „radikálové“ okolo K. H. Franka připouštěli, že Beneš nyní nabízí nejméně 90 % toho, co požadovali. Bez ohledu na pozitivní postoje části představitelů SDP ale zvířetilo stanovisko negativistické, předurčené ostatně Berliinem a jeho záměry. Henlein odjel 7. září na další „poradu“ s Hitlerem a téhož dne vyprovokovali Němci při demonstraci v Moravské Ostravě incident, při němž došlo k šarvátkce poslanců SDP s policií. Ten pak posloužil jako záminka k přerušení rozhovorů, které již pro spád události v dalším týdnu nebyly – přes snahu a další ústupky české strany – obnoveny.

Dne 12. září přednesl Hitler na partajním sjezdu NSDAP projev, který se proměnil v nenávistnou protičeskou tirádu. Sudetští Němci byli přirovnáni k palestinským Arabům, ulačovaným prý Židy, jenže Němcům za hranicemi může poskytnout podporu sedmdesátimilionová Říše. A musí jim být dáno „právo na sebeurčení“, byť Hitler zatím nespécifikoval způsob jeho realizace. Ještě příští noci následovaly v českém pohraničí desítky útoků

553 Plné znění tohoto návrhu viz E. BENEŠ, *Mnichovské dny*, Paměti, s. 472–479; podrobný rozbor viz např. A. TOTH – L. NOVOTNÝ – M. STEHLÍK, *Národní nosní menšiny v Československu 1918–1938*, s. 546 an.

554 K širším souvislostem slovenské složky těchto události viz např. Valerián BYSTRICKÝ, Štátoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov. In: M. ZEMKO – V. BYSTRICKÝ, *Slovensko v Československu (1918–1939)*, Bratislava: Veda, 2004, s. 165 an.

sudetckých ozbrojených bojůvek na státní úřady, především celnice a policejní stanice, při nichž byla řada českých úředníků zavražděna, zraněna nebo odvečena do Německa. Na to pražská vláda nemohla reagovat jinak nežli různými opatřeními. V řadě pohraničních okresů vyhlásila stanné právo a vyslala tam vojenské asistenční oddíly. Ještě 13. 9. byl znovu povolán do zbraně nejmladší ročník záloh a další specialisté, což umožnilo rozšířit le v příhraničních oblastech obnoven pořádek. Jenže i tato ryze detenzivní opatření vyvolala nejen nenávistnou kampaň řízených nacistických sdělovacích prostředků, ale také nevoli Britů a Francouzů. Pro vedení SDP pak představovala další záminka k nyní již definitivnímu přervání jednání s Prahou, které konečkonců ještě 14. září ztvrdil Henleinův projev v lipském rozhlase.⁵⁵⁶ V něm sudetoněmecký „vůdce“ také vyslovil konečný požadavek „návratu Němců domů, do Říše“, jež se stal akceleratorem dalších události, vyústivších v Mnichově.

Na akceleraci události v Československu reagoval i Západ, ovšem jinak, než si přál prezident Beneš a většina občanů republiky. Britský premiér se v duchu už zmíněného plánu Z – vydal 15. září za Hitlerem do Berchtesgaden a zde po krátké diskusi přistoupil na jeho požadavek, aby území odstoupanadpolovičním podílem německého obyvatelestva byla co nejdříve poskytnuta Říši.⁵⁵⁷ Podobné úvahy se ostatně v britských vládních kruzích vyskytly již dříve a možnost odstoupení určitých, ovšem relativně nevelkých teritorií (vyměnou za transfer části Němců z hlubšího vnitrozemí) konečkonců tajně připouštěl i Beneš, který tuto koncepci vtělil do svého tajného „pátého“ plánu.⁵⁵⁸ Myslenku záboru části českého pohraničí podpořil prakticky současně

555 E. NESVAJBA, (red.), *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, s. 499–500; P. ŠRAMEK, *Ve sítnu Mnichova*, s. 83 an.

556 Text tohoto projevu viz Bořivoj ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*. Ostrava: Tilia, 1995, s. 174 an.

557 R. A. C. PARKER, *Chamberlain and Appeasement*, s. 161–162.

558 Už v polovině září Beneš pověřil socialistického ministra Jaromíra Nečase, aby odjel do Paříže a Londýna a tam v části politických kruhů tajně naznačil, že ČSR by byla ochotna vzdát se v krajním případě některých výběžků a pohraničních okresů před hlavní linií opevnění, ale vyměnou za odsun několika set tisíc Němců z teritorií vzdálenějších od hranic.

i z Prahy odvolaný Runciman, všichni měli ale na mysli případnou cesi částí území s absolutní německou majoritou. Nyní Chamberlain celkem bez problémů přesvědčil o nutnosti podstatně dalekosáhlejší územní koncese nejprve svou vládu a o dva dny později, 18. září, na společném summitu v metropoli na Temži a francouzské partnerky v čele s ministerským předsedou É. Daladierem.⁵³⁹ Na něm také západní lídři koncipovali tzv. anglo-francouzský plán, předložený v Praze již 19. 9., který – v duchu požadavků Hitlera – kategoricky „doporučoval“ československé reprezentaci odstoupení území s nadpoloviční německou populací. Výměnou byla takto okleštěné republice přislíbena mezinárodní garance obou západních mocností.⁵⁴⁰

Beneš i pražská vláda nejprve příštího dne anglo-francouzské návrhy odmítli. Čs. politická reprezentace byla jejich obsahem ohromena – bez jakékoliv diskuse s ní se tu požadovala nejen cese rozsáhlých území s podstatnou částí obranných zařízení (a také ekonomického potenciálu státu), ale navíc její urychlené provedení, znamenající totální znásilnění ústavního řádu republiky a jeho demokratických institucí. Plán také znamenal jednostranné vypovězení francouzsko-československého spojení, jež mělo, mimo jiné, dalekosáhlé důsledky i pro další zahraničněpolitické postavení ČSR.⁵⁴¹ Jenže Západ, především Velká Británie, zamýšlel – také pro svůj záměr, dosáhnout pevnější politickou *détente* s Německem – „vyřešit“ československý problém za každou cenu, a britská i francouzská diplomacie si proto následující noci doslova vynutily na prezidentu Benešovi změnu původního stanoviska.

V dramatické noční demarši po druhé hodině ranní na 21. září sdělil francouzský vyslanec Benešovi, že dojde-li v důsledku postojů pražské vlády k válce, „bude za ni zodpovědné Československo a Francie se k této válce nepřipojí.“ Zhruba totéž vzápětí opakoval i vyslanec britský. Po tomto faktickém ultimátu, jehož odmítnutí by bylo znamenalo okamžitou agresi

539 DBFP, ser. III, dok. č. 1093 a 1096; k tomu např. R. A. C. PARKER, *Chamberlain and Appeasement*, s. 164–165.

540 DČZP, A XX/2, dok. č. 627 a 628.

541 Připomeňme, že na aplikaci francouzsko-československé smlouvy byla závazná i realizace smlouvy československo-sovětské z května 1935, postoj Francie pak samozřejmě výrazně ovlivňoval i politiku dalších menších států ve střední Evropě, zvláště obou malodohodových spojenců Československa a samozřejmě i Polska.

wehrmachtu proti republice, prezident a většina ministrů v čele s M. Hořzou rozhodli o přijetí návrhů. S tím se smířila i generálie, jejíž špičky si uvědomovaly bezvýhodnost případné izolované války (zatím nezmobilizované) republiky proti nacistické velmoci, do níž se ostatně evidentně chystaly zapojit i dva další sousedé ČSR. To se potvrdilo ostatně v nejbližších hodinách – Polsko ještě 21. září požadovalo odstoupení Těšínska, Maďarsko se – byť více diplomaticky – připojilo s vlastními nároky příštího dne.⁵⁴²

Generál Jan Surový,
za světové války
jeden z velitelů
čs. legií v Rusku,
od září do listopadu
1938 ministerský
předseda ČSR

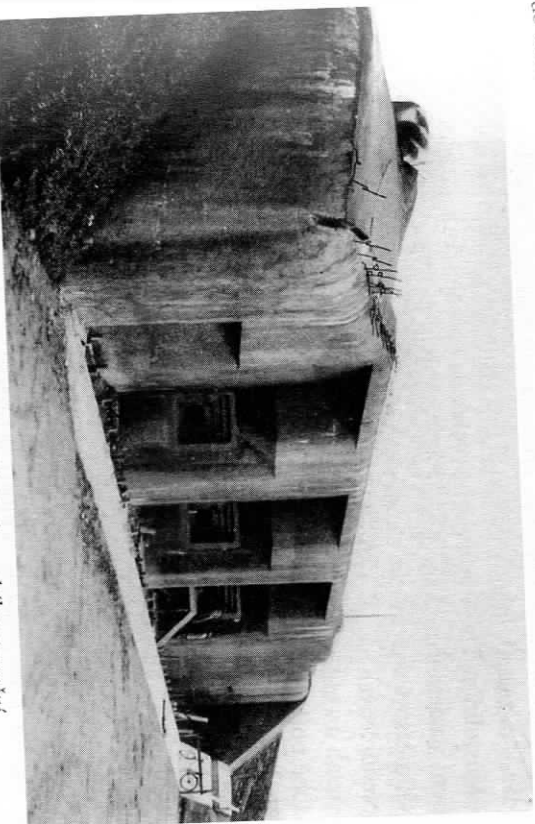
Přijetí anglo-francouzského plánu vyvolalo především v českých zemích značnou – a pochopitelnou – nevoli veřejnosti i odpor částí především mladší politické garnitury (skupiny „Benešových“ národních socialistů v čele s pražským primátorem Petrem Zenklem, částí lídrů Národního sjednocení v čele s Ladislavem Rašínem a také ministrem Františkem Ježkem i komunistů vedených poslancem Klementem Gottwaldem) a pochopitelně

542 Postoje obou těchto zemí shrnují Anna M. CIENCIALA. *The Munich crisis of 1938: Poland and Strategy in Warsaw in the context of western Appeasement*, a Magda ADÁM. *The Munich Crisis and Hungary*. In: I. LUKEŠ – E. GOLDSTEIN (eds.), *The Munich Crisis 1938. Prelude to World War II*. London, 1999, s. 48 an., resp. 82 an.

většiny generality. Hořžova vláda, vědoma si zodpovědnosti za předcházející vývoj, také odstoupila a byla nahrazena úřednickým kabinetem, do jehož čela byl symbolicky dosazen armádní generál Jan Surový, jeden z lidrů československé armády. Prezident nicméně stále doufal, že se v duchu předcházejících příslibů západních diplomatů – podarí minimálně dosáhnout jistého zmírnění německých územních ambicí, aby byla umožněna další, jakkoliv komplikovaná existence státu. Z této devízy konekcí vycházely i další, vstřícné kroky Beneše vůči slovenským autonomistům. Následoval ale další zvrat.

Druhá schůzka Chamberlaina s Hitlerem v Godesbergu (22.–23. 9.) nedopadla podle britských očekávání. Říšský kancléř vystupňoval své požadavky a nadto žádal možnost okamžitého zaboru části nárokováných území, navíc začal prosazovat i územní pretenze Maďarska a Polska.⁵⁴⁴ Britský premiér, pokoušející se jednání zachránit, se ale tentokrát zavázal jen k předání německých požadavků v podobě tzv. godesberského memoranda pražské vládě a ani na Západě nyní nevyhlcovali možnost širší evropské války. V Praze, vědomi si změny celkové situace, pak ještě 23. září vyhlásili v návaznosti na předcházející vojenská opatření všeobecnou mobilizaci, jež znamenala už po prvních dnech realizace podstatně zvýšení obranných možností Československa pro případ válečného konfliktu. Československá armáda, jejíž prvotní úkolem bylo opírat se o opevněná postavení, mohla nyní rozvinout více než 40 divizí (zhruba 1,4 milionu vojáků), téměř 1000 bojových letadel a okolo 500 tanků.⁵⁴⁵ Zmobilizování těchto sil navíc negovalo jeden ze základních předpokladů nacistického válečného plánu proti ČSR, který předpokládal neočekávaný úder proti nepřipravenému protivníkovi. Československé síly měly ovšem značné nedostatky; především relativně zastaralé letectvo, jež stálo na prahu modernizace, a ani opevňovací práce nebyly

zdaleka dokončeny. Byly s to v případné koalici klást vehrmachtu přijemnějším několika týdnu houževnatý odpor, jak to konekcí předjímaly české vojenské obranné plány.⁵⁴⁶ Pražská vláda ústí svého vyslance v Londýně Jana Masaryka také 25. 9. godesberské požadavky odmítla, i když se zásadně nedistancovala od ústí předcházejících.⁵⁴⁷ Z nich ovšem vycházelo i další „mírové“ ústí obou západních velmocí, jejichž nejvyšší představitelé se znovu setkali 25.–26. září. Šéf francouzské vlády teď sice připouštěl, že by Francie na německý vpád do Československa musela reagovat (a obě mocnosti také začaly provádět

Dělostřelecký srub jedné z tzv. tvrzí československého opevnění z konce třicátých let

543 Srov. např. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky*, III. O přežití a o život. (1936–1938). Praha: Libri, 2003, s. 603–605; náklady odpůrců „kapitulace“ zachycuje neúplněji memoárová práce Vlastimil KLÍMA, 1938: *Mějí jsme kapitlovat?* Ed. R. Kvaček, J. Tomeš, R. Vašek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

544 Ke Godesbergu viz např. Bořivoj ČELOVSKÝ, *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava: Tilia, 1999, s. 319–322; G. WEINBERG, *The Foreign Policy of Hitler's Germany*, II, s. 446–448; A. C. PARKER, *Chamberlain and Appeasement*, s. 167–168. 545 NESVAJDA, (red). *Vojenské dějiny Československa*, III. díl, s. 512 an.

díleči mobilizační opatření). Základním politickým členem ale zůstával návrat k původnímu modelu, akceptovanému v předcházejících dnech, a tím směrem také zvláště Britové napřeli své ústí. Zatímco za Hitlerem se vypravil premiérův poradce Horace Wilson, Češi byli zrazováni od čehoko-

546 Nejlepší ocenění československých vojenských možností viz např. P. ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932–1939*, kap. 8 a 9; Piotr MAJEWSKI, *Nierozgrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji jesienią 1938 roku*. Warszawa, 2004. 547 DČZP, A XX/2, dok. č. 712.

liv, co by mohlo zhatit realizaci původních dohod, které se Londýn snažil upřesnit předložením tzv. *timetable německého záboru*.⁵⁴⁸ V Praze se sice zvláště po dalším Hitlerově verbálním útoku proti Československu a Benešovi osobně v projevu 26. 9. – připravovali intenzivně na možný německý útok, na Západě ale s oddechem přivítali iniciativu fašistického diktátora B. Mussoliniho na velmocenský summit. Z něj mělo být vyloučeno jak nezájmoví komunistické „Rusko“, tak samotné Československo, jehož zájmy se verbálně zavázali obhajovat Britové a Francouzi.⁵⁴⁹

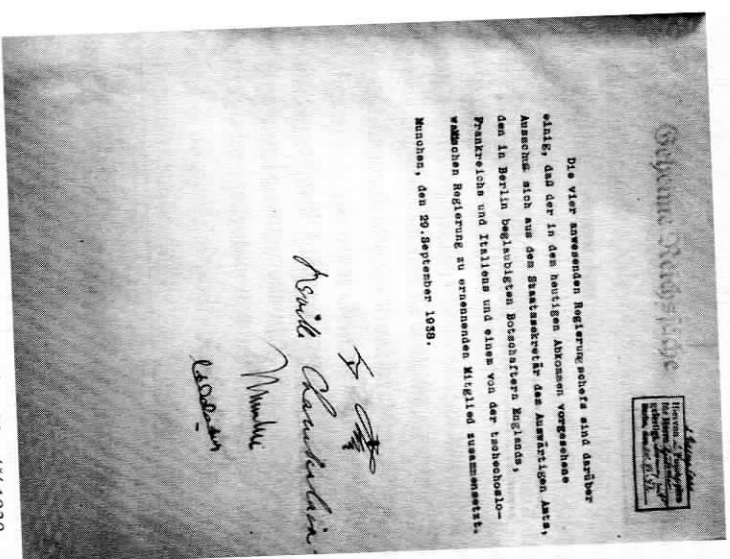
Rezultát, či spíše rozsudek nad Československem, byl v Mnichově (kde se později nechal poslulá konference 29.–30. 9. 1938 konala) předem dán – za základ dohody posloužil text sjednaný předtím ve vlaku Hitlerem s Mussolinim. Dohoda apriorně vycházela z předpokladu, že princip odstoupení „sudetoněmeckého území“ byl schválen již dříve, a řešila tedy především časové a technické stránky tohoto aktu s tím, že zábor prvního z pěti předurčených pásem v jihozápadních Čechách začal hned 1. října. Finální rozsah územní ztráty Československa navíc nebyl plně určen, protože o době posledního, pátého záborového pásma (v jehož částech se původně předpokládalo provedení lidového hlasování) měl v následujících dnech rozhodnout mezinárodní výbor pod předsednictvím státního sekretáře německého zahraničního úřadu Ernsta von Weizsäckera. Slibovaný patronát republika v Mnichově nenalezla ani v britské, ani ve francouzské delegaci, jež šéf, ministerský předseda formálně stále ještě spojenecké velmoci, naopak před Hitlerem a Mussolinim deklaroval, že „že v žádném případě nestupí ve věci odstoupení průtahy“. Českoslovenští delegáti – vyslanec v Berlíně V. Mastný a šéf kabinetu ministra zahraničí H. Masariik – byli internováni gestapem v jistém mnichovském hotelu a dohoda jim byla prostě předána. Provázela je výhrůžka, že nepřijetí by znamenalo izolovanou válku Československa s Německem.⁵⁵⁰

548 DBFP, ser. III, dok. č. 1140.

549 K prehistorii Mnichova viz např. B. ČELOVSKÝ, *Mnichovská dohoda 1938*, s. 361 an.; G. WEINBERG, *The Foreign Policy of Hitler's Germany*, Sv. II., s. 452 an.; R. A. C. PARKER, *Chamberlain and Appeasement*, s. 178 an.; z naší literatury např. J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 437–439; text dohody viz např. v *DCZP, A XX/2*.

550 Stov. např. Hubert MASARIİK, *V proměnách Evropy*, Paměti československého diplomata, Praha: Paseka, 2002, s. 242–245.

Hrozba bezprostřední německé agrese, podporované navíc dvěma dalšími sousedy republiky, Polskem (jež se vzápětí začalo znovu domáhat anexe Těšínska) a Maďarskem, podminila v následujících hodinách také rozhodování prezidenta, vlády, za ní stojících politiků i části generality. V prezidentových úvahách, rozvíjených na základě dobré znalosti mezinárodní situace, jasně převažovala tendence zachránit přijetím dohody jako celku (tedy včetně sil-

Závěrečný list mnichovské dohody z 30. září 1938

bovaných garancí) alespoň podstatu státu, byť okleštěného. Beneš ostatně oprávněně předpokládal, že další nacistické výbojné kroky brzy vyprovokují v Evropě širší konflikt, který může výsledky Mnichova revidovat.⁵⁵¹ Obava, že by případná „čestná válka“ vedla k rozdělení státu a fyzické nivalizaci

551 K tomu přehledně J. DEJMEK, *Edward Beneš. Politická biografie...*, sv. II, s. 176–178; vlastní prezidentovu interpretaci viz v E. BENEŠ, *Mnichovské dny*, s. 341 an.

národa, pak jasně dominovala i při rozhodování vlády a politických špiček z nichž jen menší část (především mladší politická garnitura) se vyslovovala pro odmítnutí „kapitulace.“ Racionální úvaha o minimálních vyhlídkách v konfliktu bez spojení (ČSR nemohlo v danou chvíli počítat ani s případnou, byť omezenou podporou SSSR) pak ovlivnila i postoje velké části generality. Tendence k akceptování mnichovského verdiktu mezi nejvyššími důstojníky převážila definitivně po protičeskoslovenském vystoupení Polska ještě 30. září t. r.⁵⁵²

Po poledni posledního září československá reprezentace přijala mnichovskou dohodu a příštího dne akceptovala i polské ultimátum ohledně odstoupení Těšínska. Vzápětí bylo zahájeno i jednání s Maďary o možné úpravě hranic Slovenska a Podkarpatska, i když bilaterální rozhovory vzhledem k přemstřeným maďarským ambicím rychle ztroskotaly a „problém“ o měsíc později rozhodli – ovšem v již zcela odlišné situaci – šetové diplomacií Německa a Itálie ve Vídní. Pokusy části českých politiků a generálů z počátku října zvrátit celý proces a přejít k aktivnímu odporu se rychle rozplynuly. 4. října byl vystrádan ministr zahraničí Krofča dosavadním vyslancem v Římě Františkem Chvalkovským a následujícího dne odstoupil, do značné míry pod tlakem z Berlína, i prezident Beneš. Oklešovaný stát vstoupil do své další, poslední fáze, kterou rychle poznamenalo zhroutení pluralitních řádů v jeho východní části a etablování protoautoritativního režimu.

3.5 Druhá republika (říjen 1938 – březen 1939)

JAN NĚMEČEK – JAN KUKLÍK

Druhá republika se rodila za pomnichovského traumatu. Nadšení ze dnů mobilizace vystřídaly projevy rezignace a beznaděje. Docházelo ke zpochybnění dosud převládajících hodnot ideových a morálních a do společenského a politického života začaly razantně pronikat antidemokratické a autorita-

552 Polské ultimátum přitom provázela koncentrace početných polských jednotek proti Ostravsku, viz Marek P. DESZCZYŃSKI, *Ostatní egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysz czeskoslowackiego 1938–1939*, Warszawa, 2004; s možností vojenského konfliktu s Polskem ale české vojenské plány pochopitelně nepočítaly.

tivní tendence, jež postupně dostávaly podobu specificky českých – a v jiné

podobě i slovenských – projevů a prvků totalitní moci. Realizace mnichovské dohody dovršila rozbití obranyschopnosti československého státu. Dohodou předvídaný berlínský výbor velvyslanců německého říšských zemí a Československa v čele se státním tajemníkem německého ministerstva zahraničí E. von Weizsäckerem rozhodl v říjnových jednáních o konečném záboru československého území. Německá diplomacie fakticky nadiktovала nové hranice podle svých strategických potřeb s ohledem na budoucí definitivní likvidaci Československa.⁵⁵³ Zatímco československá strana předpokládala, že tzv. páte okupované pásmo bude stanoveno na základě výsledků sčítání lidu z r. 1930 a zahrne jen území s 75% německou majoritou, Němci, podporovaní zástupcem Velké Británie a Itálie, prosadili odtržení území s 51% německé populace podle sčítání z r. 1910. To ovšem znamenalo německý zábor rozsáhlých území i hluboko ve vnitrozemí Čech a Moravy, který postihl 20% předmnichovského stavu). Spolu se záborem 3 819 000 obyvatel (tj. 25,9% předmnichovského stavu). Spolu se záborem polským a maďarským ztratilo Československo téměř 30% území s více než třetinou populace, zároveň také na dvě pětiny průmyslové kapacity státu.⁵⁵⁴

Na československém území odstoupeném v říjnu 1938 zůstaly také státi-sice Čechů, kteří byli z velké části vyhnáni, či museli uprchnout do vnitrozemí.⁵⁵⁵ Zbývající část českého obyvatelstva byla v nově zřízené Říšské župě Sudety (*Sudetengau*) od počátku podrobena nelidskému národnostnímu útlaku, projevujícimu se mimo jiné i v podobě likvidace řady elementárních politických, občanských, kulturních a školních institucí. Posléze měla sdílet osud celého českého národa, tj. poněmčení, resp. vyhlazení.⁵⁵⁶

553 K tomu G. WEINBERG, *The Foreign Policy of Hitler's Germany. II. Starting World War II*, Chicago–London, 1981, s. 467 an.; z české literatury Karel STRA-KA, *Vojáci, politici a diplomaté. Československá vojenská delegace na jednání mezinárodního výboru v Berlíně o odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*, Praha: Avis, 2008.

554 Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK – Jaroslav ŠEBEK, *Dlouhé stíny Mnichova*, Praha: Auditorium, 2011, s. 111.

555 Jan BENDA, *Útržky a vyháňání z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha: Karolinum, 2013, s. 364 an.

556 K tomu nejcelistvěji Josef BARTOŠ, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha: SPB, 1986; viz též Václav KURÁL, Zdeněk RADVANOVSKÝ, „Sudety“ pod hákovými křížem. Ústí n. Labem: Albis International, 2002.

Československo DĚJINY STÁTU

JINDŘICH DEJMEK A KOL.

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2018